

OBLIGAȚIILE MILITARE ALE NOBILIMII ÎN TRANSILVANIA PRINCIARĂ (1540-1657)

Florin ARDELEAN*

THE MILITARY OBLIGATIONS OF THE NOBILITY IN PRINCELY TRANSYLVANIA (1540-1657)

Abstract

The nobility of the Transylvanian Principality maintained, until the second half of the Seventeenth century, an important military role. Continuing the medieval tradition established in the early Thirteenth century in the Kingdom of Hungary, each nobleman had the obligation to participate in every defensive expedition organized by the ruler of the country. The Transylvanian princes eluded this old custom, and persuaded the nobility of their country to take part in offensive military campaigns. Most of the nobles afforded enough weapons and equipment, to form decent light cavalry detachments, but some of the lesser nobles were only able to procure infantry equipment. The organization of military units followed regional patterns as all the nobles from one county were reunited under a single flag. Military inspections were organized periodically to observe and maintain the arming standards, and also the man power of each county flag. The survival of the principality was thus ensured by a flexible military organization that combined modern elements such as mercenary service, and traditional military structures such as the noble insurrection.

Key words: nobility, insurrection, county, principality, military organization.

Nobilimea era unul dintre cele trei grupuri privilegiate ce alcătuiau „Stările și Ordinele” Transilvaniei. Purtând prin excelență calitatea de regnicolari, nobilii aveau mai presus de toate sarcina apărării țării împotriva inamicilor externi și interni. În perioada Principatului autonom (1541-1691), nobilimea ardeleană și-a păstrat în esență statutul privilegiat pe care îl avusese și în cadrul Regatului Ungariei și obligațiile specifice ce decurgeau din acesta. Participarea directă la oastea țării era solicitată în cadrul insurecției generale, însă, pe lângă această obligație tradițională, nobilii aveau datoria de a alcătui un fel de corp de oaste permanentă, alături de celelalte națiuni politice ale țării, care stătea la dispoziția principelui. Organizarea acestor contingente face notă distinctă față de perioada anterioară, fiind o inovație de natură militară apărută în contextul luptelor interne din primele decenii de existență a Principatului autonom, precum și al amenințărilor externe reprezentate de provinciile otomane învecinate și de garnizoanele Habsburgilor, situate în imediata apropiere a granițelor.

Dieta din 29 august 1540 de la Sighișoara stabilea modul în care cele trei națiuni recunoscute ale țării aveau să își îndeplinească obligațiile militare. Încă din primele articole se făcea referire la oastea susținută de cele trei națiuni și pusă în slujba căpitanilor generali. Astfel, întreaga țară, atât nobilii maghiari cât și secuii și sașii aveau obligația de a ține pe

* Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, florinardelean1@yahoo.com.

lângă căpitaniii țării (este vorba de cei doi căpitani generali Ștefan Mailat și Emeric Balassa) trei mii de oameni. Pentru întreținerea acestora, nobilii plăteau câte 50 de denari de poartă fiscală, iar orașele săsești sume de bani lunare. Secuții participau la această oaste cu 1.000 de oameni trimiși din rândurile lor¹. Dacă era necesar, toată țara trebuia să se ridice la arme (*totum regnum insurgat*), în sensul unei mobilizări generale². Încă din acest an se făcea distincția între diversele obligații militare ale grupurilor privilegiate din țară. Dacă insurecția generală, așa cum este formulată în acest caz, se referă la ridicarea pe capete a nobilimii și a celorlalte grupuri privilegiate, oastea de 3.000 de oameni aflată la dispoziția căpitaniilor generali era concepută ca un corp de oaste permanent și stipendiat, întreținut prin contribuțiile pecuniare ale nobilimii și ale sașilor. Documentul nu face o referire clară în ceea ce îi privește pe cei care alcătuiau corpul de 1.000 de oameni veniți din partea nobililor, fiind probabil ca aceștia să fie, în totalitate sau măcar în parte, oameni de condiție nobilă ce alegeau să petreacă o perioadă mai lungă în oastea principelui în schimbul unei solde.

Venirea la oaste, pe capete, a nobililor este tot mai des pomenită alături de insurecția generală a celorlalte națiuni. Toți oștenii erau obligați să trăiască, cât timp erau la oaste, din resurse proprii, iar dacă proviziile nu le erau suficiente, puteau cumpăra pe bani alimente și nutreț pentru caii lor. Dieta de la Turda din 29 martie 1542 prevedea în acest sens întocmirea unor liste oficiale cu prețul bucatelor, care să fie înmânate căpitaniilor armatei precum și oficialităților din comitate și scaune³. Secuții veneau la oaste cu întreaga lor forță militară, iar sașii trimiteau pușcași pedestri în număr egal cu călăreții nobilimii. Nobilimea, la fel ca și în cadrul Regatului Ungariei, alcătuia în general cavaleria, însă existau și excepții. Nobilii ce aveau plug sau boi veneau călare înarmați cu lance, scut, coif și platoșe (...*habeat equum, arma, hastam, clypeum, galeam, et loricam...*). Nobilii mai săraci, care nu aveau plug sau boi, veneau la oaste pedestri, înarmați cu pușcă⁴.

Dieta din 26 februarie 1543 de la Cluj revenea asupra întreținerii unui corp permanent de oaste, înjumătățit la 1.500 de oameni. De la aceștia se aștepta să poată interveni cu promptitudine împotriva inamicilor, atât interni, cât și externi. Oștenii ce alcătuiau această oaste erau furnizați și întreținuți de fiecare din cele trei națiuni: nobilii dădeau 500 de călăreți, secuții 500 de călăreți, iar sașii 500 de pedestrași⁵. Efectivele acestor trupe erau lărgite cu ocazia unor evenimente militare de anvergură, când în joc se aflau interesele țării. Astfel, Dieta de la Târgu Mureș, din 29 noiembrie 1543, solicită celor trei națiuni trimiterea a 3.000 de oameni pentru asaltul asupra cetății Făgăraș⁶.

În anii ce au urmat, oastea națiunilor a crescut și mai mult la număr. În 1548 și 1549, fiecare națiune avea obligația de a întreține câte 2.000 de oameni. Rostul declarat al acestei oștiri era apărarea țării, iar controlul ei se afla în mâinile tezaurarului Martinuzzi⁷.

Principiile insurecțiilor parțiale sau generale apar mai rar în această perioadă în textele Dietelor, în detrimentul formulărilor referitoare la contingentele cu un număr bine precizat de combatanți pomenite mai sus. Abia în 1551, în contextul în care autoritatea Isabellei era periclitată de Martinuzzi și de planurile acestuia de a trece sub ascultarea Habsburgilor, sunt stabilite condițiile în care era decretată ridicarea, în parte, sau pe capete, a națiunilor țării. Dacă se ivea vreun pericol pentru țară sau pentru Isabela și fiul ei Ioan Sigismund, fiecare națiune avea obligația de a veni la oaste, cu toți membrii sau doar cu o parte din ei, după cum cerea scrisoarea Majestății Sale⁸. Pe de altă parte, Martinuzzi solicita la rândul său fidelitatea Stărilor, în cadrul dietei de la Turda din 8 mai 1551. Tezaurarul cerea sașilor, secuilor și nobililor să se înfățișeze bine înarmați la una din cetățile sale. Neprezentarea în

¹ *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae* (în continuare MCRT), ed. Szilágyi Sándor, I, Budapest, 1876, doc. I, art. I, II, p. 40.

² *Ibidem*, art. IX, p. 41.

³ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, I, București, 1967, p. 396.

⁴ MCRT, I, 1876, doc. XXIV, p. 171.

⁵ *Ibidem*, doc. XXVII, p. 177.

⁶ *Ibidem*, doc. XXXIII, p. 183.

⁷ *Ibidem*, doc. XV, Art. IV, p. 239; doc. I, p. 298.

⁸ *Ibidem*, doc. VIII, p. 317.

tabără era socotită trădare de către ambele facțiuni, iar pedeapsa ce decurgea din aceasta era pierderea tuturor posesiunilor și a statutului privilegiat⁹.

Guvernarea habsburgică dintre anii 1551-1556 a continuat să se sprijine pe potențialul militar al nobilimii și al celorlalte Stări ardelene, în măsura în care a reușit să le obțină fidelitatea. Încă din iarna anului 1551, împăratul Ferdinand I le cerea nobililor transilvăneni să fie bine instruiți în folosirea armelor și, de asemenea, să fie gata să răspundă chemării la luptă¹⁰. Dieta ținută un an mai târziu, în 1552, este și mai explicită în ceea ce privește obligațiile militare ale nobililor, fiind menționate chiar și normele referitoare la echipamentul militar. Astfel, fiecare nobil trebuia să fie înarmat cel puțin cu scut, lance, platoșă, și să aibă cal bun de luptă¹¹.

În cadrul insurecțiilor generale sau parțiale, nobilii veneau la oaste însoțiți de către iobagi ridicați de pe domeniile lor în urma conscripției, sau, în anumite cazuri, de către slujitorii lor personali, pomeniți în unele texte ca și „libertini ai nobililor”. Dieta de la Târgu Mureș din 24 aprilie 1555 hotărăște ca acei „libertini ai nobililor” care pleacă la război alături de stăpânii lor să fie scutiți de contribuția de 99 de denari¹². În ultimii ani ai guvernării habsburgice s-a revenit asupra reglementărilor, corpurile de oaste reprezentând acum în mod echitabil cele trei națiuni ale țării. În 1555, această oaste număra 3.000 de oameni, puși în slujba căpitanului general Melchior Balassa de Gyarmath¹³. În anul 1556 efectivele acestei oștiri se ridicau la 6.000 de oameni¹⁴.

Readucerea lui Ioan Sigismund pe tronul Transilvaniei, realizată cu sprijin militar otoman, muntean și moldovean, a însemnat revenirea țării sub o conducere autonomă și sub suzeranitatea Porții. Tânărul principe, susținut de Stările ardelene și, în primă fază, și de către nobilimea din *Partium*, a început o amplă campanie de eliberare a cetăților țării de garnizoanele Habsburgilor. Acest conflict, ce s-a întins pe mai bine de un deceniu (1556-1570), a evoluat într-o dispută pentru stăpânirea comitatelor și cetăților din *Partium*. În aceste condiții, Ioan Sigismund a inaugurat o politică fiscală severă și o serie de măsuri cu caracter militar, dedicate atingerii țelurilor sale politice.

În Dieta ținută la Alba Iulia în luna februarie a anului 1557, Stările ardelene se arătau dispuse să participe cu efectivele lor militare la campanii ofensive dincolo de granițele țării, mai ales pentru a da ajutor celor din Ungaria. Nobilii se angajau să vină la oaste pe capete alături de a 16-a parte a colonilor lor, iar sașii să trimită câte 2.000 de pedestri, după obiceiul lor¹⁵. Chemările la oaste au fost lansate aproape anual, uneori chiar de mai multe ori în același an. Dieta de la Alba Iulia din februarie 1558 prevedea ca baronii și magnații să vină la oaste cu steagurile și oamenii lor, precum și cu a 16-a parte din colonii lor, nobilii, atât din Ungaria cât și din Transilvania, să vină și ei cu a 16-a parte din colonii lor (*cum sedecima parte colonorum suorum*). Mobilizarea se făcea la vederea scrisorii trimise de către principe, iar neprezentarea la oaste era pedepsită cu pierderea vieții și a tuturor bunurilor și posesiunilor (*sub poena capitis et omnium bonorum amissionis*). Secuii veneau în persoană, și sașii trimiteau 1.000 de pedestri din orașele lor, alături de artilerie și de pulberea necesară¹⁶. În toamna aceluiași an, regnicolarii au fost chemați încă o dată sub arme, nobilii venind cu toții, alături de a 16-a parte a iobagilor de pe domeniile lor. După primirea răvașului, cei mobilizați aveau la dispoziție 12 zile pentru a veni în tabăra principelui de la Cluj. Cu această ocazie, domnul Moldovei era somat să participe la sarcinile militare ale țării, la fel ca și ceilalți locuitori privilegiați, în virtutea posesiunilor pe care le deținea în cuprinsul Ardealului. În cadrul acestei expediții, obligația sa era de a trimite 32 de călăreți în oastea principelui¹⁷.

⁹ *Ibidem*, doc. XVII, p. 323.

¹⁰ *Ibidem*, doc. XXIX, p. 392.

¹¹ *Ibidem*, doc. XI, p. 405.

¹² *Ibidem*, doc. XIX, p. 547.

¹³ *Ibidem*, doc. XXI, p. 551.

¹⁴ *Ibidem*, doc. XXX, p. 583.

¹⁵ *Ibidem*, II, 1876, doc. IV, p. 75.

¹⁶ *Ibidem*, doc. IX, p. 95.

¹⁷ *Ibidem*, doc. X, p. 108.

Un aspect important ce reiese din prevederile Dietale ale anului 1558 este faptul că această oaste era stipendiată. Soldele erau distribuite în felul următor: pedestrii obișnuiți (*communes pedites*) 2 fl., căpitanul de pedestrași (conducătorul a 100 de soldați) 6 fl., toboșarul 3 fl., stegarul 3 fl., decurionii de infanterie 3 fl., iar călăreții obișnuiți 3 fl.¹⁸.

În unele momente ale războiului, participarea nobililor la oaste *per singula capita* era înlocuită de trimiterea unui detașament cu efective bine determinate, care să reprezinte națiunea nobiliară. În 1559, fiecare dintre cele trei națiuni privilegiate erau obligate să furnizeze câte 1.000 de oameni, nu dintre soldații obișnuiți, ci dintre cei cunoscători ai războiului, care să fie mereu prezenți la frontiera de vest a țării. Principesa mamă își rezerva dreptul de a utiliza aceste contingente pentru a-i pedepsi pe nobilii rebeli ce au refuzat să se prezinte la Dieta țării, arătând astfel fidelitate față de Habsburgi¹⁹.

În aceste prime decenii de existență ale Principatului autonom, marii nobili ai țării dispuneau încă de anturaje militare numeroase, fapt ce le permitea să se angajeze în adevărate războaie personale cu vecinii lor pentru stăpânirea unor posesiuni. Astfel, Gheorghe Báthory, în fruntea oamenilor săi, a ocupat două posesiuni ale lui Simion Bakos, *Koltho* și *Keolche*. Dieta țării intervine în favoarea celui păgubit, cerându-i lui Báthory să îi redea vecinului său posesiunile ocupate prin forță²⁰. Gheorghe Báthory era în acel moment cel mai puternic nobil transilvănean, datorită numeroaselor posesiuni ce le deținea în Transilvania și în *Partium*. Dieta îi solicită acestuia să se supună, alături de oastea sa (*exercitum suum*), autorității militare a comitelui²¹.

În 1561 se revenea la formula participării personale, pe capete, alături de a 16-a parte din coloni²². Și în această epocă armamentul nobilimii este cel specific cavaleriei grele: platoșă, scut, coif și lance²³.

Anul 1562 a fost un an dificil pentru Transilvania în cadrul confruntărilor cu Habsburgii. În acest an, Melchior Balassa, liderul nobilimii din *Partium*, a trecut de partea Habsburgilor, iar pe plan intern principele s-a confruntat cu o revoltă a secuilor. Armata transilvăneană a suferit o înfrângere răsunătoare în bătălia de la Hodod, fapt ce l-a determinat pe principe să impună noi schimbări în sistemul de ridicare a oștirii țării. În cadrul Dietei din noiembrie 1562 a fost adusă în discuție eficiența insurecției nobiliare și a conscripțiilor portale. Sistemul de organizare militară ce funcționase până în acel moment era considerat defectuos. Ridicarea pe capete a nobilimii și a celorlalte grupuri privilegiate era anevoioasă și nu întotdeauna eficientă. Mulți dintre cei care veneau la oaste erau înarmați necorespunzător, soseau prea târziu sau plecau prea devreme, nefiind capabili să supraviețuiască, din cauza lipsei proviziilor. Principele și Stările au ajuns la concluzia că mult mai potrivită era recrutarea unui corp de oaste permanentă, de 1.500 de oameni, la a cărui întreținere să participe în mod echitabil fiecare din cele trei națiuni privilegiate. Obligația nobililor și a secuilor era de a furniza câte 500 de călăreți din rândurile lor, iar a sașilor de a trimite 500 de pușcași pedestri²⁴. Acest proiect nu era o noutate, el mai fusese pus în aplicare ocazional și în anii precedenți, însă acum atât principele, cât și Stările conștientizau eficacitatea sporită a unui corp de oaste permanentă față de mobilizarea pe capete a regnicolarilor. Deși efectivele acestei oștiri erau reduse, prezența ei constantă la frontiera de vest a țării permitea răspunsuri prompte la amenințările Habsburgilor.

Cu toate acestea, insurecția nobiliară nu a fost desființată în totalitate, principele rezervându-și dreptul de a o proclama în caz de necesitate. În cazul în care apărarea țării ar fi cerut organizarea unei expediții generale și principele ar fi mers personal în fruntea oștilor, nobilii și secuii aveau obligația de a veni la oaste pe capete alături de a 16-a, a 10-a sau a 5-a parte a colonilor, după cum cerea scrisoarea Majestății Sale. Sașilor li se cerea

¹⁸ David Prodan, *op. cit.*, p. 96.

¹⁹ MCRT, II, 1876, doc. XI, p. 111-113.

²⁰ *Ibidem*, doc. V, p. 79-80.

²¹ *Ibidem*, doc. VII, p. 88.

²² *Ibidem*, doc. V, p. 193-194.

²³ *Ibidem*, doc. VIII, p. 203.

²⁴ *Ibidem*, doc. X, p. 212-213.

să vină la oaste după vechiul lor obicei, alături de artileria lor și de alte instrumente de război²⁵.

Nobilimea unisesionată a avut și în această perioadă o pondere însemnată în cadrul nobilimii ardeleni. Prevederile militare referitoare la acest segment al nobilimii țineau cont de potențialul lor economic redus, stabilind pentru aceștia condiții de înarmare mai accesibile. Dieta ținută la începutul anului 1565 la Cluj prevedea ca dintre nobilii de o sesie să vină călare (la fel ca și ceilalți nobili ai țării) doar cei care aveau vite de un plug, cei cu vite de jumătate de plug urmând să vină pedestri, înarmați cu pușcă²⁶.

Locul cel mai important în cadrul oștirii ardeleni continuă să fie ocupat de corpul de oaste permanentă al celor trei națiuni. În anul 1565 efectivele acestuia erau dublate față de prevederea anterioară din anul 1562. Nobilii întrețineau 1.000 de călăreți pe cheltuiala lor, pentru care plăteau câte 20 dn. de poartă fiscală, sumă administrată de comite și de un jude nobiliar în fiecare comitat. Sașii, la rândul lor, dădeau 1.000 de darabanți și banii pentru întreținerea lor. Dieta stabilea și locul în care urmau să se adune oștile celor trei națiuni: oștenii nobililor se adunau la Cluj, cei ai secuilor la Târgu Mureș și cei ai sașilor la Bistrița²⁷.

Campania plănuită de sultanul Süleyman pentru anul 1566 implica și participarea oștilor ardeleni la operațiunile militare. În consecință, Ioan Sigismund a proclamat insurecția generală în cadrul dietei de la Turda din luna martie. Articolele acestei diete prevedeau ca fiecare bărbat nobil să vină la oaste personal, alături de a 16-a parte a supușilor săi. Aceștia se strângeau sub „steagul țării”, bine aleși și bine pregătiți, sub comanda comitelui, care avea obligația de a-i inspecta pe fiecare și de a aplica amenzile în cazul în care normele de înarmare nu erau respectate. Nobilii care nu dețineau decât un loc de casă erau așteptați să vină echipați ca și călăreți, cu cal bun, scut, coif și lance. Cei care nu își permiteau un cal veneau pedestri, îmbrăcați în haină de postav, cu pușcă și sabie. În tabără, nobilii și slugile acestora se așezau alături de cei din comitatul lor. Aceleași reguli se aplicau și în cazul nobililor din *Partium*²⁸.

Ultimii ani de domnie ai lui Ioan Sigismund au fost marcați într-o mai mică măsură de conflicte militare. Calea armelor a fost înlocuită de mijloace diplomatice, care însă s-au dovedit la fel de lipsite de succes ca și operațiunile militare. Tratatul de pace de la Speyer, din 1570, a consemnat insuccesul tentativelor lui Ioan Sigismund de a menține sub controlul său comitatele din părțile ungurești. Textul final al tratatului a fost cât se poate de nefavorabil Transilvaniei: Ioan Sigismund renunța la titlul de *electus rex*, cu excepția relațiilor cu Poarta; ducatele Oppeln și Ratibor erau rezervate principelui, în cazul în care ar fi nevoit să se refugieze din Transilvania; Maximilian al II-lea era recunoscut în principiu ca și stăpân al Transilvaniei. În ceea ce privește litigiile teritoriale, Habsburgii au fost cei mai câștigați. Din *Partium*, ardelenii continuau să administreze doar comitatul Bihor cu cetatea Oradea, Crasna, Solnocul Mijlociu cu cetatea Cehu, însă fără pertinențele acesteia din comitatul Satu Mare, Tășnadul cu domeniile sale, Maramureșul cu cetatea Hust, însă fără Ardud și Baia Mare. Prevederile acestui tratat urmau să rămână secrete²⁹.

Noul conducător al Transilvaniei, ales de către Stări și confirmat de Poartă, a fost Ștefan Báthory. În timpul defunctului Ioan Sigismund, Báthory ocupase o serie de funcții militare importante: căpitan al cetății Oradea, căpitan general în cadrul expediției din 1564 etc. Primii ani ai domniei sale au fost de o relativă stabilitate și pace. Situația s-a schimbat radical din momentul în care confruntarea cu rivalul său Gáspár Bekes a luat forma unor încleștări militare. Acest adevărat război civil a prilejuit revenirea asupra organizării militare a Principatului. Dieta din iulie 1575 cerea nobililor ardeleni, secuilor și nobilimii din părțile ungurești să vină la oaste cu cai buni, și la fiecare 16 iobagi să mai ia

²⁵ *Ibidem*, doc. XIII, p. 223.

²⁶ *Ibidem*, doc. I, p. 287-288.

²⁷ *Ibidem*, doc. III, p. 294.

²⁸ *Ibidem*, doc. VI, p. 300.

²⁹ Octavian Tătar, *Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian al II-lea și Ioan Sigismund Zápolya și statutul politico-teritorial al Transilvaniei pe plan european*, în *Annales Universitatis Apulensis, Historica*, nr. 7, Alba Iulia, 2003, p. 196.

câte un călăreț și câte un pedestraș. Nobilii aflați în slujbă trebuiau să trimită în locul lor un călăreț plătit (*ho pénz*). Toți soldații, de la decurioni, stegari și hotnogi purtau haine verzi de postav. Nobilii curialiști plecau la oaste doar câte unul dintr-o casă, acolo unde trăiau mai mulți frați în indiviziune. Sașii nu erau obligați să facă recrutarea după poartă fiscală și nici să vină în persoană la oaste, doar să trimită 1.000 de pușcași pedestri³⁰.

Fiind ales rege al Poloniei, Ștefan Báthory îi transferă, cu acordul Stărilor, conducerea Transilvaniei fratelui său Cristofor, purtător al titlului de voievod. În această perioadă de relativă stabilitate, nobilimea ardeleană a continuat să întrețină un corp de oaste cu caracter permanent, care era convocat periodic pentru efectuarea mustrelor. Dieta din mai 1576, organizată la Cluj, solicita nobilimii 200 de călăreți și 100 de pedestri, în condițiile în care secuii contribuiau cu 300 de călăreți, iar sașii cu 400 de pedestrași. Pedeapsa pentru cei care nu se prezentau în ziua stabilită pentru inspecția periodică era confiscarea averilor. În fiecare comitat și scaun se alegea câte un căpitan de oști (*főhadnagy*), cu autoritate asupra contingentelor recrutate din unitatea administrativă pe care o reprezenta³¹. Acest nucleu al oștirii țării era cunoscut și sub numele de „oaste de câmp”, fiind alcătuită din oșteni cu experiență, ce primeau soldă chiar și pe timp de pace³². În anii ce au urmat, această formulă de organizare militară a fost dată uitării. Dietele întrunite în primii ani de domnie ai principelui Sigismund nu mai fac nicio referire la „oastea de câmp”, revenind la formulările mai tradiționale (și în același timp mai vagi) referitoare la participarea personală a nobilimii la oaste.

Trebuie menționat faptul că numeroși nobili ardeleni l-au însoțit pe Ștefan Báthory în Polonia, unde au căpătat o considerabilă experiență militară participând la războaiele duse de acesta împotriva moscoviților și a orașului Gdansk. Aceste contribuții personale au fost completate de ajutoarele pecuniare și în oameni, furnizate de Transilvania pentru războaiele pomenite mai sus, contribuții care, după mărturia unor contemporani, au secat resursele țării³³.

Implicarea Transilvaniei în „Războiul cel Lung” 1591 (1593) – 1606 a fost un nou prilej pentru afirmarea politică și militară a Transilvaniei. Tânărul principe Sigismund Báthory a ales să lupte alături de împăratul Rudolf al II-lea împotriva Porții. În contextul acestui conflict de anvergură, principele ardelean a reușit în primă fază să introducă cele două principate extracarpătice într-un sistem de alianțe ce le supunea propriei sale voințe politice. Cea mai mare parte a nobilimii transilvănene s-a alăturat de bună voie inițiativelor princiare (gruparea nobiliară condusă de Balthazar Báthory, ce dorea menținerea bunelor relații cu Poarta, a fost eliminată practic în urma loviturii organizate de principe în Cluj la începutul lunii septembrie 1594³⁴), participând la campaniile organizate de principe, atât la frontierele țării, cât și în afara acestora.

Aspecte privind felul în care lua parte nobilimea la campaniile principelui sunt cuprinse într-o scrisoare a unui nobil ardelean, Ioan Gyerőfi, participant la incursiunea organizată de Sigismund la sud de Carpați, în toamna anului 1595. Gyerőfi, îmbolnăvit în urma asediului cetății Târgoviște, adresează o scrisoare soției sale, cerându-i provizii și câțiva oameni pentru a continua campania alături de principe. După luarea cetății, principele îi permite nobilului să se retragă temporar la Sfântu Gheorghe, însă intenția acestuia, exprimată clar în scrisoare, era de a reveni cât mai curând cu putință în rândurile oștirii. Armamentul defensiv utilizat de nobilime rămâne în continuare cel specific cavaleriei grele, Gyerőfi cerându-i soției sale „*armura mea cea mare dimpreună cu cămașa mea de zale*”. De asemenea, cerea să i se trimită niște slujitori cu o căruță, precum și bucătarul său. Este menționat și numele unui călăreț înarmat, Balthazar (poate fi chiar unul dintre fiii lui Gyerőfi), care să i se alăture la Sfântu Gheorghe pentru a continua campania alături de el. O expediție precum cea din 1595, desfășurată la distanță apreciabilă de casă, necesita

³⁰ MCRT, II, 1876, doc. XXVIII, p. 559.

³¹ *Ibidem*, III, 1877, doc. III, p. 106.

³² Zsolt Trócsányi, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Budapest, 2005, p. 139.

³³ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, doc. 42, p. 87-88.

³⁴ *Ibidem*, IV, 1932, doc. 70, p. 123-125; doc. 72, p. 135.

transportarea unor provizii asigurate din gospodăria proprie a nobilului. Apropierea iernii (scrisoarea este datată 28 octombrie) făcea necesară confecționarea unor haine groase, motiv pentru care Gyerőfi solicită patru blănuri de lup, din care să își facă un contăș de iarnă, și câteva blănuri de vulpe pentru căciulă³⁵.

Nobilimea transilvăneană era lipsită de resurse economice însemnate, fapt ce îi împiedica pe cei mai mulți să întrețină oștiri personale asemenea banderilor baroniale din Ungaria regală. Rudele apropiate ale principelui Sigismund, care dețineau posesiuni și în afara granițelor țării, erau singurele capabile să mobilizeze oștiri personale. Astfel, Ștefan și Balthazar Báthory, veri ai principelui, puteau aduce pe câmpul de luptă, primul 200 de călăreți și 100 de infanteriști, iar cel de al doilea 200 de călăreți, întreținuți pe cheltuiala lor proprie. Din acest motiv erau scutiți de plata dării de 20 de denari, strânsă pentru întreținerea oștirii³⁶.

Organizarea oștirii transilvănene a fost vizibil afectată de instabilitatea politică din țară. După o serie de eșecuri militare notabile, precum înfrângerea de la Mezökerezsztos (în care a fost implicată și oastea transilvăneană condusă chiar de principe), și două încercări de asediu nereușite ale Timișoarei (primul asediu a fost condus de cancelarul Ștefan Josika, în vara anului 1596, iar cel de al doilea de către principe, în 1597), Sigismund Báthory a părăsit Transilvania în 1598, lăsând autoritatea în mâna celor trei comisari imperiali desemnați de împăratul Rudolf al II-lea. La scurt timp după această ezitare, Sigismund revine în țară și, la 22 august 1598, convoacă o Dietă la Sebeș, încercând să reia controlul asupra Transilvaniei. Războiul ce se desfășura cu intermitențe între cele două imperii vecine nu putea fi ignorat, prin urmare prima grijă a lui Sigismund a fost să reorganizeze armata. Nobilii erau chemați în tabăra principelui la 9 zile de la publicarea articolelor Dietale în fiecare comitat. Cei care nu se prezentau la oaste după cerințele Dietei erau pedepsiți de comiți cu o amendă de 100 de florini, nobilii curialiști (de o sesie) erau în schimb amendați cu doar 12 florini. De participarea la oaste nu erau scutiți, de această dată, nici nobilii aflați în slujbă, categorie ce în mod obișnuit constituia o excepție de la prezența personală la oaste³⁷.

Cea de a doua renunțare a lui Sigismund la tron a prilejuit venirea cardinalului Andrei Báthory, vărul lui Sigismund, la conducerea Transilvaniei. Om de încredere al polonilor și adept al bunelor relații cu Poarta, episcopul de Warmia nu era agreat de Habsburgi, care doreau să mențină Transilvania în tabăra anti-otomană. Conștient de poziția sa precară, Andrei Báthory a încercat să pregătească oastea țării în vederea unei eventuale confruntări cu Habsburgii sau cu aliații acestora. Dieta din Cluj din 7 iunie 1599 convine asupra realizării unor noi conscripții de către vicecomiți, pentru a impune mai eficient darea pecuniară, ridicată la suma de 2 florini pentru fiecare 5 oameni (iobagi). Recrutarea miliției portale era de asemenea concepută pe noi baze, câte doi călăreți fiind ridicați la 100 de iobagi. Călăreții astfel recrutați luptau în steagul comitatului lor de baștină. La fel, fiecare nobil din comitate venea la oaste în steagul comitatului unde își avea reședința principală³⁸. Trebuie menționat că aceasta este prima prevedere legislativă care se exprimă clar asupra faptului că nobilii luptau organizați în steaguri comitatense, laolaltă cu ceilalți oșteni, recrutați după numărul de iobagi.

În bătălia de la Șelimbăr, cavaleria nobiliară ocupa o pondere însemnată în oștirea țării, deși nobili transilvăneni se aflau și în oastea lui Mihai Viteazul încă de la începutul bătăliei. Cronicarul Szamosközy menționează că Gheorghe Mako, căpitan al cavaleriei de curte, fusese trimis în Țara Românească înainte ca voievodul muntean să pornească asupra Transilvaniei. În tabăra de la Ploiești, Mako, alături de alți 1.000 de călăreți transilvăneni, a jurat credința lui Mihai, după care acesta (Mako) a fost trimis în secuime să strângă oșteni pentru oastea munteană³⁹. În timpul bătăliei, alți nobili transilvăneni au trecut în oastea

³⁵ *Ibidem*, doc. 161, p. 296-297.

³⁶ *MCRT*, III, 1877, p. 432.

³⁷ *Ibidem*, IV, 1878, doc. XXVI, p. 191.

³⁸ *Ibidem*, doc. XLVIII, p. 299-300.

³⁹ Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 115.

lui Mihai Viteazul, dintre care cronicarul Szamosközy îl remarcă pe nobilul de origine românească Daniel de Zlaști⁴⁰. În oastea lui Andrei Báthory, nobilimea ocupa liniile a doua și a treia, în timp ce avangarda era constituită din pedestrii pușcași și dintr-un corp de călăreți mercenari, dintre care 300 poloni. Acest prim corp de oaste era urmat de un corp de oaste auxiliară, în care erau în jur de 1.000 călăreți ai nobilimii (printre aceștia se aflau Ștefan Csáki, Petru Husar, Melchior Bogati și mulți alții), apoi nobilimea comitatelor (tot călăreți), alături de tinerii nobili de la curtea princiară, ce erau constituiți într-un corp de oaste pus sub comanda căpitanului de curte Gáspár Sibrik, aceștia împreună fiind 2.000 de oameni. Pe ultima linie se mai aflau 600 de călăreți veterani, conduși de Benedict Mindszenti. Cele două corpuri de cavalerie erau flancate de trupe de pușcași pedestri⁴¹. Descrieri contemporane ale bătăliei remarcă atitudinea șovăitoare a nobilimii, care schimbase cu ușurință tabăra și în trecut. Când a devenit evident că balanța victoriei înclina spre oastea voievodului muntean, chiar și căpitanul general al oștirii transilvănene, Gáspár Kornis, a trecut în tabăra lui Mihai⁴². Efectivele cavaleriei nobiliare în această bătălie pot fi apreciate, cu aproximație, la 2.600 de oameni, în condițiile în care întreaga oaste a lui Andrei Báthory, inclusiv personalul auxiliar necombatant, număra 9.000 de oameni.

În contextul războiului cu turcii, o parte din nobilimea ardeleană a alcătuit un corp permanent de oaste de cavalerie, plătit pe toată durata anului, cu o soldă de 5 florini lunar. Aceștia i-au slujit lui Sigismund Báthory, apoi lui Mihai Viteazul, iar în septembrie 1600 au trecut de partea lui Ștefan Csáki și a conjurației nobiliare. Ordinul vitejilor (*vitészlo rend*) a avut un rol hotărâtor în înlăturarea lui Mihai din Transilvania, după ce anterior îl sprijiniseră în campaniile din Țara Românească și Moldova. În rândul acestei cavalerii nobiliare ocupau funcții de hotnogi și căpitani nobili influenți, precum Gheorghe Mako, Moise Székely sau Gáspár Sibrik. Această structură militară cu un statut aparte a evoluat din cavaleria de curte, ajungând la efective fără precedent, în condițiile luptelor endemice din ultimii ani ai secolului al XVI-lea și primul deceniu al secolului următor. Situația acestei categorii militare, ce tindea să devină un ordin social distinct (*a magyar vitészlo lovas rend*), este pusă în lumină de un manifest adresat lor de către celelalte „Statuti și Ordine ale Ardealului”, adunate în Dietă la Turda, la începutul lunii septembrie a anului 1600. Intenția celor adunați la Turda era de a-l înlătura pe Mihai Viteazul de la conducerea Transilvaniei, proiect ce nu putea fi îndeplinit fără sprijinul acestei categorii de călăreți nobili. Ștefan Csáky și ceilalți reprezentanți ai Stărilor se arătau dispuși să îi reprimească în slujba țării, în condiții extrem de favorabile, trecând practic cu vederea fidelitatea lor labilă și serviciile pe care i le aduseseră până în acel moment lui Mihai Viteazul. Prima condiție, acceptată de Dietă, îi proteja pe călăreții nobili de eventualele afronturi ce li s-ar putea aduce pe temeiul credinței arătate voievodului muntean. Pedepsa pentru cei care ar îndrăzni să le arunce vorbe de ocară sau amenințări era pierderea capului, dacă puteau fi dovediți cu ajutorul a doi martori nobili. Cei care au primit donații de la Mihai puteau să le păstreze în continuare. Dacă se dovedea că respectiva moșie fusese luată cu sila, călărețul era despăgubit cu o altă posesiune, fără nici o pierdere. Cei care încă nu beneficiau de moșii urmau să primească posesiuni pentru a lupta în continuare pentru țară. Solda lor lunară rămânea stabilită la același quantum ca și pe vremea lui Mihai, adică 5 florini pe lună, plătiți pe parcursul întregului an. Chiar și cei rămași infirmi în urma războaielor primeau plata în continuare și un loc pe lângă cetățile fiscale⁴³. Această cavalerie nobiliară utiliza un armament defensiv sumar, în timp ce principala armă ofensivă era lancea. În bătălia de la Mirăslău, cea mai mare parte a armatei ardeleni a fost alcătuită din asemenea lăncieri, după cum rezultă din remarca memorialistului Nagy Szabó Ferencz: „țara avea mândrețe de oaste de lăncieri”⁴⁴. În prima fază a bătăliei, aceștia au încercat să ia cu asalt poziția întărită a lui Mihai Viteazul

⁴⁰ *Ibidem*, p. 117.

⁴¹ *Ibidem*, p. 126; Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 2003, p. 336-338.

⁴² Leonardus Basilius, *Naratio De Rebus Transylvanicis (1599-1604)*, în *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române 1590-1630. Documente externe*, (ed.) Radu Constantinescu, București, 1981, p. 314.

⁴³ Andrei Veress, *Documente*, VI, 1933, doc. 172, p. 175-176.

⁴⁴ *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*, București, 1993, p. 90.

de pe malurile Mureșului, fără a avea niciun succes. Dieta de la Leț a confirmat moșiile și beneficiile câștigate de călăreții nobili chiar și de la Mihai, în condițiile în care fidelitatea acestei structuri militare reprezenta fundamentul autorității politice a căpitanului general Ștefan Csáky. Acest fapt este foarte semnificativ în contextul în care aceeași Dietă luase măsuri aspre de limitare a numărului haiducilor liberi, a darabanților de cetate, precum și a secuilor liberi, ale căror efective crescuseră fără precedent în acești ani⁴⁵.

În anul 1602, episcopul de Alba Iulia, Dimitrie Náprágy, realizează o descriere a Transilvaniei, în cadrul căreia tratează și problema obligațiilor militare ale celor trei națiuni privilegiate din cuprinsul principatului. În partea dedicată ungarilor (nobilimii din comitate), Náprágy menționează sarcina acestora de a întreține, chiar și pe timp de pace, 2-3.000 de călăreți și pedestri pentru apărarea graniței (de vest) a țării. Autorul apreciază de asemenea că domeniile nobiliare din țară însumează 50.000 de porți fiscale, număr ce variază de la an la an, după cum rezultă și din conscripțiile realizate de oficialii comitatelor⁴⁶. Pe timp de război, nobilii contribuie la tezaurul țării cu sume de bani mai mari decât pe timp de pace (3 sau 4 florini de poartă fiscală față de doar 1,5 sau 2 florini pe timp de pace). În ceea ce privește recrutarea proporțională de pe domeniile nobiliare, Náprágy oferă informații care nu pot fi confirmate de prevederile Adunărilor de Stări. Acesta afirmă că, pe timp de război, de pe domeniile nobililor sunt ridicați la arme: 1 călăreț la fiecare 10 case de iobagi, și un pedestru la fiecare 3 case⁴⁷.

Înlăturarea stăpânirii imperiale din Transilvania și impunerea noului principe recunoscut de către Poartă, Ștefan Bocskai, a fost un proces de durată ce a afectat funcționarea instituțiilor politico-administrative din țară și, implicit, mobilizarea structurilor militare. După ce a câștigat tronul princiar, Bocskai a intenționat să continue lupta împotriva Habsburgilor. Deși era în fruntea unor trupe numeroase din Ungaria superioară, comitatele transilvănene au refuzat inițial să participe la acțiunile militare ale principelui. Abia în septembrie 1604, cu ocazia dietei de la Mediaș, noul principe este recunoscut oficial de Stările țării și primește sprijinul militar efectiv al transilvănenilor⁴⁸. Legislația militară a revenit în atenția Stărilor abia la începutul anului 1606. La 17 mai 1606, Ștefan Bocskai ratifică articolele adunării de Stări transilvănene de la Cluj din luna aprilie, care i-au fost prezentate la Cașovia de către o delegație de nobili și fruntași ardeleni. Din această delegație făceau parte: comitele de Dăbâca, Ștefan Kendi de Lona, comitele de Turda, Sigismund Szarmasági, doi căpitani de scaune secuiești (Mureș și Trei Scaune), precum și doi reprezentanți ai națiunii săsești. Obligațiile militare ale celor trei națiuni sunt exprimate sub forma unor efective bine precizate. Nobilimea comitatensă aducea în oastea țării 500 de călăreți și 500 de pedestrași, sașii plăteau o sumă de bani suficientă pentru întreținerea a 1.000 de călăreți, pe când secuii contribuiau cu cel mai numeros corp de oaste: 2.000 de călăreți și 1.000 de pedestri⁴⁹. Dieta parțială a nobilimii, întrunită la Alba Iulia în 13-16 iulie 1606, reia problema organizării oștirii din comitate, stabilind un număr exact de călăreți și pedestrași pe care îi datora fiecare comitat în parte. Alături de oștenii ridicați de nobilii din comitate, sunt pomeniți și pedestrii mobilizați din câteva târguri și cetăți fiscale.

Comitate:

Alba - 74 călăreți și 40 pedestrași

Târnave - 42 călăreți și 20 pedestrași

Cluj - 40 călăreți și 16 pedestrași

Turda - 40 călăreți și 16 pedestrași

Dăbâca - 30 călăreți și 16 pedestrași

Solnocul Interior - 30 călăreți și 15 pedestrași

Hunedoara - 12 călăreți și 10 pedestrași

Zarand - 8 călăreți și 6 pedestrași

⁴⁵ MCRT, IV, 1878, doc. LXV, p. 553.

⁴⁶ *Ibidem*, V, 1879, doc. XXXVII, p. 166.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 167.

⁴⁸ Anton Dörner, *Statutul juridic al Transilvaniei în timpul lui Bocskai*, în *Principele Ștefan Bocskai și epoca sa*, ed. Tudor Sălăgean, Melinda Mitu, Cluj-Napoca, 2006, p. 14-15.

⁴⁹ MCRT, IV, 1878, doc. XXXII, p. 410-411.

Hust, Maramureș - 74 călăreți și 40 pedestrași
Solnocul de Mijloc - 32 călăreți și 32 pedestrași
Crasna - 16 călăreți și 16 pedestrași
Bihor - 35 călăreți și 25 pedestrași

Cetăți fiscale:

Făgăraș - 35 pedestrași
Gurghiu - 12 pedestrași
Chioar - 18 pedestrași

Târguri și Orașe:

Cluj - 54 pedestrași
Aiud - 20 pedestrași
Turda - 10 pedestrași
Târgu-Mureș - 50 pedestrași
Dej - 10 pedestrași
Abrud - 5 pedestrași
Egeres - 12 pedestrași
Kolos - 7 pedestrași
Szék - 3 pedestrași⁵⁰

Deși în Dieta anterioară erau prevăzuți câte 500 de călăreți și 500 de pedestrași din partea nobilimii, această situație detaliată ne oferă efective mai reduse, cu toate că la recrutarea acestora participă și câteva orașe și cetăți fiscale. Astfel, comitatele participau la oaste cu un număr de 393 de călăreți și 252 pedestrași, care sunt completați de 171 de oșteni pedestri din târguri și orașe, precum și de 65 de oșteni din cele trei cetăți fiscale menționate, rezultând un număr total de 488 de pedestri. În cazul comitatelor, numărul călăreților îl depășește de fiecare dată pe cel al pedestrilor.

Ascensiunea lui Gabriel Báthory la tronul Transilvaniei în 1608, cu sprijinul haiducilor din *Partium* și Ungaria, a determinat Stările ardeleni să ia o serie de măsuri de precauție care să asigure menținerea privilegiilor celor trei națiuni, precum și a situației politice, administrative, religioase și militare existente. În ciuda acestor eforturi timpurii de a păstra un echilibru între autoritatea princiară și cea a Stărilor, Gabriel Báthory a reușit, cu sprijinul factorului militar reprezentat de haiduci, să instaureze o domnie autoritară, încălcând de multe ori privilegiile locuitorilor țării. Astfel, în martie 1608, lui Báthory i-au fost înaintate o serie de condiții prin care i se cerea să nu abuzeze de puterea militară a haiducilor, asupra căreia adunările de Stări nu aveau nicio autoritate. Cel de-al șaptelea articol are în vedere menținerea privilegiilor nobilimii, a vitejilor, precum și a orașelor și târgurilor privilegiate⁵¹. Ordinul vitejilor (*vitézlő rend*) continuă să păstreze un statut aparte în cadrul mai general al nobilimii țării, păstrându-și în același timp individualitatea față de celelalte categorii militare ale țării precum secuii (ale căror privilegii și libertăți sunt menționate distinct în ultimul articol) și haiducii care, deși nu erau o apariție inedită în rândul structurilor militare ale țării, aveau în acel moment o importanță covârșitoare. Situația se va schimba însă în timpul principelui Gabriel Báthory, când termenul de viteaz începe să devină sinonim cu cel de haiduc (din moment ce această categorie reprezenta cea mai mare parte a ostașilor țării), în documentele vremii întâlnindu-se tot mai des sintagma de viteaz haiduc (*hajdú vitéz*)⁵².

Întors din campania din Țara Românească în martie 1611, Gabriel Báthory a fost părăsit de o bună parte din haiducii săi, care s-au întors în Ungaria, în condițiile în care pașa de Buda și cel de Timișoara au lansat o ofensivă în teritoriile locuite de aceștia. Forțat de împrejurări, principele a revenit la mobilizarea nobilimii alături de trupele celorlalte

⁵⁰ *Ibidem*, doc. XXXVIII, p. 423.

⁵¹ *Ibidem*, VI, 1880, doc. V, p. 89; Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, Cluj-Napoca, 1997, p. 64.

⁵² *Ibidem*, doc. XXIX, p. 203.

națiuni privilegiate. Adunarea de Stări de la Sebeș din 23-30 aprilie 1611 avea în vedere cu precădere obligațiile militare ale nobilimii comitatense și ale secuilor. Nobilii din comitate veneau la oaste sub conducerea vice-comitelui. Steagurile nobilimii aveau datoria de a lupta acolo unde ar cere porunca principelui. Nobilimea districtului Chioar trecea sub autoritatea comitatului Solnocul de Mijloc, căpitanul Chioarului pierzându-și jurisdicția asupra acesteia. Nobilii din Chioar participau la oaste la fel ca și ceilalți nobili din Solnocul de Mijloc, în steagul comitatului. Scutiți de participarea personală la oaste erau nobilii săraci ce dețineau doar un loc de casă, văduvele, precum și cei bolnavi sau incapabili să poarte arme. Aceștia aveau însă obligația de a da un călăreț bun la fiecare 4 porți fiscale. Excepție făceau nobilii din Cluj, care puteau trimite și câte un pedestru la 4 porți fiscale⁵³. Chiar și înainte de întrunirea Stărilor, principele trimisese scrisori de mobilizare comitatelor. Astfel, pe data de 14 aprilie 1611 era adresată o scrisoare oficialilor comitatului Crasna din care reiese că trupele acestui comitat participaseră și la campania din Țara Românească, însă, deși se înapoiaseră doar de scurt timp la casele lor, nobilii, dar și călăreții și pedestrașii ținuti în soldă după numărul de porți fiscale erau chemați în tabăra de la Someșfalău, de lângă Cluj, pentru a fi pregătiți să lupte acolo unde se va ivi necesitatea⁵⁴.

În vara anului 1611 situația Transilvaniei s-a agravat și mai mult. La chemarea brașovenilor, dar și din evidente motive de răzbunare, voievodul muntean Radu Șerban a trecut Carpații pentru a-l pedepsi pe principele transilvănean. Între timp, din Ungaria regală pornise și oastea lui Sigismund Forgács, care intenționa să preia guvernarea Transilvaniei pentru sine. Insurecția nobiliară a fost proclamată în cadrul adunării de Stări de la Cluj din octombrie 1611. Nobilii erau obligați să vină călare în steagul comitatului unde își aveau reședința principală. Nobilii aflați în slujbă aveau posibilitatea de a trimite un înlocuitor călare bine înarmat, însă alte excepții nu erau acceptate. Comitatele aveau autoritatea de a aplica imediat pedepse celor care nu se prezentau la data indicată de principe pentru mobilizarea contingentelor comitatense⁵⁵.

În realitate, Báthory nu se bucura de sprijinul consimțit al mării nobilimi. Maniera sa autoritară de guvernare a stârnit nemulțumirea Stărilor, iar în 1610 un grup de conspiratori conduși de reprezentanți marcanți ai nobilimii a încercat să îl înlăture printr-un asasinat, ce însă nu s-a putut realiza. Ștefan Kendi, membru al unei vechi familii nobiliare din Transilvania, și deținător până în acel moment al funcției de cancelar, a fost unul dintre capii conspirației, pe unul din domeniile sale având loc și tentativa nereușită de a-l îndepărta pe Gabriel Báthory de la putere. Deși Kendi a reușit să se salveze prin fugă, Balthazar Kornis, un alt lider al conspirației și căpitan general al secuilor, a fost capturat, arestat, și mai apoi decapitat⁵⁶. Stările privilegiate s-au îndepărtat tot mai mult de principe, îngroșând rândurile opoziției care și-a găsit loc de refugiu între zidurile Brașovului. Dieta de la Sibiu din 15-25 mai 1612 a făcut publică o listă a trădătorilor ce s-au refugiat în Brașov sau se aflau în exil în țările vecine. Alături de liderii deja cunoscuți, se aflau și Pancrațiu Sennyei, George și Sigismund Kornis, Sigismund Szarmasági și alți reprezentanți ai nobilimii ardelene, în total 44 de nume⁵⁷. O cu totul altă evoluție pare să fi avut relația principelui cu mica nobilime a țării, și mai ales cu nobilimea armalistă a târgurilor libere. Conștient de importanța militară a acestui segment nobiliar, Gabriel Báthory le-a întărit privilegiile mai vechi, sau a acordat altele noi, sporind numărul acestor oșteni privilegiați. Printr-o diplomă emisă la 3 aprilie 1609, la Alba Iulia, Báthory confirmă privilegiile nobililor și cnezilor din orașul Lugoj și din alte opt districte românești, primite în 1457 de la regele Ladislau al V-lea și confirmate mai apoi, în 1551, de către principesa Isabela. Încă din textul privilegiului emis de regele Ladislau sunt pomenite serviciile militare aduse de acești cnezi și nobili români în apărarea vadurilor Dunării de incursiunile turcești⁵⁸. De asemenea, în 1612 principele a înnobilitat un grup de 71 de locuitori din cinci târguri maramureșene, ce aveau obligația de a sluji pe

⁵³ *Ibidem*, p. 205-206.

⁵⁴ Andrei Veress, *Documente*, VIII, 1935, doc. 117, p. 153-154.

⁵⁵ *MCRT*, VI, 1880, doc. XXXI, p. 210.

⁵⁶ László Makkai, Zoltán Szász (coord.), *History of Transylvania*, II, New York, 2002, p. 22.

⁵⁷ *MCRT*, VI, 1880, doc. XXXIV, p. 224.

⁵⁸ Andrei Veress, *Documente*, VIII, 1935, doc. 60, p. 61.

lângă cetatea Hust pe timp de război⁵⁹.

Odată cu venirea lui Gabriel Bethlen la conducere, la sfârșitul anului 1613, situația internă a țării a început să se stabilizeze. Reorganizarea oștirii a fost una din prioritățile noului principe. Reprezentanții Stărilor, adunați în Mediaș la sfârșitul lunii februarie 1614, au ratificat o serie de prevederi referitoare la obligațiile militare ale națiunilor și la modul în care acestea trebuiau satisfăcute. Nobilimea păstra obligația de a participa personal la oaste, excepție făcând nobilii aflați în slujbă, care trimiteau înlocuitori. Pentru că această excepție era de obicei prilej pentru numeroase abuzuri, mulți nobili intrând în slujbă înaintea mobilizării, pentru a evita participarea personală la oaste, se menționa că aceștia să fie și ei obligați să participe la oaste, la fel ca și ceilalți nobili⁶⁰.

Nobilii mai cu stare, sau mai degrabă cei care se bucurau de favoarea principelui, primeau din vistieria princiară bani pentru întreținerea unui corp de călăreți, foarte probabil ridicați de pe moșiile lor. Astfel, într-o scrisoare adresată comitelui camerei Scepusiene, principele Gabriel Bethlen menționează că Ștefan Kendi, atâta timp cât s-a arătat fidel față de persoana sa, „a avut de la noi soldă pentru 50 de cai tocmiți”, alături de alte favoruri și funcții importante. Însă, după mai bine de un an de la instalarea lui Bethlen la domnie, Kendi se afla la curtea imperială uneltind alături de Radu Șerban să înlăture domniile favorabile turcilor din Transilvania și Țara Românească⁶¹.

În primăvara anului 1616, Bethlen era somat de sultan să își onoreze obligațiile de vasal al Porții și să pornească personal în fruntea oștirilor sale în sprijinul lui Ștefan Tomșa, care își pierduse domnia în fața pretendentului susținut de poloni. Astfel, la 5 mai 1616, principele aflat la curtea sa de la Alba Iulia adresează o scrisoare de mobilizare comitatelor, solicitându-le să vină fără zăbavă în tabără la Cluj. Nobililor li se cerea să vină personal, sub amenințarea pierderii vieții și a tuturor bunurilor (*sub amisione capitis et omnium bonorum*), alături de călăreții de pe moșiile lor și, de asemenea, de câte un pușcaș bun de fiecare poartă, îmbrăcat cu contăș. Deoarece era proclamată expediție generală, toate comitatele erau chemate la mustra ce avea să fie supravegheată chiar de către principe. Principele le mai cerea nobililor să vină la oaste bine pregătiți cu alimente și să nu prade pe cei sărmani⁶².

În anii 1615-1616 autoritatea lui Bethlen în Transilvania a fost amenințată de nobilul maghiar George Drugeth de Homonna care, în colaborare cu Radu Șerban, ce dorea să revină în Țara Românească, a încercat să îl înlăture pe principe pe calea armelor. Mai mulți factori au împiedicat pornirea forțelor de mercenari pe care cei doi pretendenți îi strângeau în Ungaria superioară, însă au existat ciocniri militare de anvergură redusă cu oști transilvănene mobilizate în zonă. Bethlen nu a fost nevoit să ridice întreaga oaste a țării împotriva lui Homonnay, însă a poruncit celor din comitatele mai apropiate, precum și secuilor din scaunele Mureșului și Arieșului, să pornească împotriva avangardei pretendentului. Această oaste, alcătuită în urma unei mobilizări parțiale locale, la ordinul principelui, era condusă de Blasiu Kamuti, comite de Dăbâca, și de Wolfgang Cserényi, comite al Solnocului Interior. Trupele lui Homonnay, conduse de căpitanul de haiduci Andrei Gombos și de nobilul de origine ardeleană Sigismund Szarmaságy, au fost înfrânte de ardeleni lângă Dej. Cei doi conducători au scăpat cu viață, însă planurile lui George Drugeth de a deveni principe al Transilvaniei, precum și ale lui Radu Șerban de a reocupa tronul Țării Românești au fost spulberate⁶³. Szarmaságy a fost declarat trădător și, în cadrul dietei de la Sighișoara din octombrie 1616, a pierdut toate posesiunile și bunurile sale mobile în favoarea fiscoi⁶⁴.

Dintr-o scrisoare adresată de principe comitatului Târnave, pe 16 iunie 1617, reiese

⁵⁹ Marius Diaconescu, *Din istoria Maramureșului în timpul principelui Gabriel Báthory*, în *Studii și Comunicări. Satu Mare*, XV-XVI, 1998-1999, p. 301.

⁶⁰ MCRT, VI, 1880, doc. XIV, p. 415.

⁶¹ Andrei Veress, *Documente*, IX, 1937, doc. 30, p. 36.

⁶² *Ibidem*, doc. 71, p. 82-83.

⁶³ Ioan Kemény, *Memorii 1607-1662*, Cluj-Napoca, 2002, p. 42; *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*, p. 167.

⁶⁴ MCRT, VII, 1881, doc. LVII, p. 395-399.

că pentru începutul lunii următoare se pregătea o mustră generală a oștirilor țării. Steagul comitatului Târnave, la fel ca și contingentele celorlalte comitate, scaune și districte, era așteptat în tabăra de lângă Aiud în a treia zi a lunii iulie. Alături de nobili veneau la mustră călăreții și pedestrii adunați după numărul de porți fiscale. La finalul scrisorii se specifica faptul că pedestrii nu primeau soldă pentru perioada în care se găseau în tabără, deoarece intenția principelui era doar de a-i inspecta și nu de a-i duce la luptă⁶⁵.

Problemele legate de organizarea oștirii de țară lipsesc din discuțiile adunărilor de Stări întrunite în anii 1618-1619. Deși Bethlen se pregătea să ia parte la Războiul de 30 de ani alături de tabăra principilor protestanți, împotriva Habsburgilor, nu a considerat necesar să consulte Dieta în această privință. Dieta de la Cluj din 5-26 mai 1619, ultima reuniune a Stărilor înainte de implicarea activă a armatei transilvănene în război, nu face nicio referire la această chestiune. Stările se plâng însă de abuzurile soldaților principelui, și mai ales a haiducilor, care vagabondează prin țară și intră abuziv în casele și curțile nobililor. De asemenea, solicită principelui să ia măsuri împotriva acestora și să le interzică să ceară găzduire, cu excepția cazului în care dețin scrisori de împuternicire de la căpitanul de curte al principelui⁶⁶. Această chestiune a încartiruirilor lipsise de ceva timp din problemele luate în discuție de Dietă. Revenirea asupra ei semnalează de fapt pregătirile principelui din ajunul primei sale campanii împotriva Habsburgilor, ocazie cu care numeroși soldați și haiduci din zonele de margine se îndreptau spre curtea principelui sau către alte locuri desemnate pentru adunarea oștilor. În toamna anului 1619, Bethlen a condus în luptă cavaleria recrutată după numărul de porți fiscale, precum și efectivele nobilimii. Unii istorici estimează că numărul combatanților transilvăneni din oastea lui Bethlen se ridica la aproximativ 10.000 de oameni⁶⁷.

Dieta din mai 1620, prezidată de fratele principelui, Ștefan Bethlen, numit acum guvernator al țării, ia într-o oarecare măsură atitudine împotriva principelui, încercând să îi limiteze controlul absolut pe care și-l arogase asupra armatei țării. Astfel, Stările stabilesc ca din oastea portală să participe în continuare la campaniile principelui din Ungaria și Slovacia doar cavaleria, în timp ce pedestrii să rămână în țară. În ceea ce îi privește pe nobili, aceștia puteau să refuze, fără teamă de consecințe, participarea în continuare la campanie. Obligațiile militare ale secuilor pentru această campanie erau de asemenea limitate la 600 de călăreți lăncieri⁶⁸.

După ce în luna ianuarie a anului 1631 Gheorghe Rákoczi I a fost ales principe de către Dieta de la Sighișoara, Nicolae Eszterházy, palatinul Ungariei, s-a ridicat ca pretendent la tronul princiar. Oștile palatinului, conduse de vicegeneralul Ioan Bornemisza și de Adam Batthyány, au avansat până dincolo de Tokaj alcătuind o tabără întărită la Rakamaz, timp în care palatinul aștepta la Cașovia evoluția evenimentelor. Rákoczi nu a fost nici el prezent pe câmpul de luptă de la Rakamaz, deoarece aștepta cu precauție rezultatul bătăliei în cetatea Oradea. Oastea sa, condusă de Ștefan Bethlen cel Tânăr, căpitanul de Oradea, și de David Zolyomi, căpitanul general al secuilor, era alcătuită în cea mai mare parte din haiduci, mulți veniți chiar din comitatele ungurești, nemulțumiți de perspectiva reinstaurării autorității habsburgice asupra acestei regiuni. Nu există indicii privind participarea oștirii de țară în această confruntare, deși prezența căpitanului general al secuilor poate indica cel puțin participarea unor contingente din scaunele secuiești. Comitatele au fost și ele mobilizate, însă participarea lor efectivă la bătălie este îndoielnică. Viitoriul principe, Ioan Kemény, la acea dată comite de Alba, menționează în memoriile sale că a ridicat trupele comitatului său și s-a îndreptat spre Oradea, însă a fost întors din drum de către principe și trimis la Făgăraș⁶⁹. David Zolyomi, cu toate că a jucat un rol important în aducerea lui Gheorghe Rákoczi la conducerea Transilvaniei, a pierdut favoarea principelui deoarece era un nobil prea bogat și prea ambițios. Era considerat un pericol pentru autoritatea principelui

⁶⁵ *Ibidem*, doc. LXIX, p. 438-439.

⁶⁶ *Ibidem*, doc. LXXXIII, p. 515.

⁶⁷ László Makkai, Zoltán Szász, *op. cit.*, p. 91; Alte surse pomenesc efective mai mari, de până la 25.000 de soldați (vezi Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, București, 1965, p. 44).

⁶⁸ *MCRT*, VII, 1881, doc. LXXXVIII, p. 541-542.

⁶⁹ Ioan Kemény, *op. cit.*, p. 143.

deoarece avea la dispoziția sa o adevărată armată personală, întreținută din vastele resurse ale domeniilor sale din Transilvania și Ungaria. Intenția lui Zolyomi era de a lua parte la luptele împotriva Habsburgilor alături de regele suedez Gustav Adolf. Alături de prietenul său, Ștefan Bethlen cel Tânăr, avusese o întrevedere cu diplomatul suedez Strassburg ce se întorcea în patria sa prin Transilvania, după ce îndeplinise o misiune la Poartă. Înainte să cadă în dizgrația principelui, Zolyomi deținuse mai multe funcții politice și militare de mare însemnătate în Transilvania. Pe lângă poziția deja menționată de căpitan general al secuilor, deținuse și funcția de căpitan general al curții și cea de comandant în oastea de lefegii liberi. Luat prin surprindere, Zolyomi a fost arestat la Târgu Mureș și apoi închis pentru o scurtă perioadă în Făgăraș. După ce a fost judecat la Alba Iulia și găsit vinovat, a fost închis în Chioar, unde a stat în detenție timp de 16 ani, până la moartea sa. În calitate de comandant al trupelor libere de lefegii, Zolyomi era supus ordinelor căpitanului acestei categorii militare, funcție deținută în acele momente de Andrei Faragó. Unul dintre capetele de acuzare împotriva sa în procesul de la Alba Iulia a fost faptul că părăsise tabăra trupelor sale, ce se găsea în mod obișnuit lângă Târgu Mureș, fără știrea și consimțământul căpitanului⁷⁰.

Deși categoriile de soldați profesioniști aveau o importanță tot mai mare în organizarea efectivelor militare transilvănene, participarea personală la oaste a nobilimii continua să fie solicitată și de principele Gheorghe Rákóczi I. Prevederile Dietale referitoare la acest aspect sunt din ce în ce mai rare, însă atunci când sunt stipulate, ele respectă structura și conținutul prevederilor similare din deceniile trecute. Obligativitatea nobilimii de a participa la expedițiile războinice organizate de principe a fost semnalată în cadrul întrunirii Stărilor de la Alba Iulia din 12 mai – 1 iunie 1634. Absența de la locul desemnat pentru mustră putea fi motivată doar de o poruncă emisă de cancelaria principelui, care îl desemna pe respectivul nobil pentru efectuarea unui alt tip de slujbă în folosul țării. În caz contrar, cei care refuzau să dea ascultare poruncii de mobilizare erau pasibili de pedeapsa cu confiscarea tuturor bunurilor, mobile și imobile⁷¹. În acest an, oastea comitatelor s-a adunat într-adevăr în tabăra de la Sebeșul Săsesc, unde a rămas timp de nouă săptămâni, ca urmare a poruncii trimise de sultanul Murad principelui transilvănean de a-și pregăti oștile pentru o campanie în Polonia⁷². Deși nu avea nicio intenție să pornească la luptă împotriva Poloniei, Rákóczi a chemat în tabără trupele de lefegii și trupele din comitate. Conform mărturiei lui Ioan Kemény, această oaste era foarte disciplinată, nepricinuind niciun neajuns satelor din împrejurimi, mai ales că lipseau secuii și haiducii⁷³. Faptul că trupele nobiliare sunt considerate o categorie militară disciplinată, alături de trupele de lefegii care, fără îndoială, constituiau din punct de vedere calitativ cea mai bună parte a oștirii transilvănene, este foarte semnificativ pentru aprecierea reală a importanței participării personale a nobilimii la oastea țării.

Având ambiții mărețe în ceea ce privește politica externă, tânărul principe Gheorghe Rákóczi al II-lea s-a arătat dornic să profite de resursele militare ale țării, chiar și de cele ce depindeau în bună măsură de bunăvoința Stărilor. Acesta era și cazul insurecției nobiliare ce revine în atenția Dietei la începutul anului 1651. Organizarea mustrei în rândul nobilimii era prevăzută chiar și pe timp de pace. Fiecare nobil era obligat să vină la chemarea principelui bine înarmat și să poarte o lance cu flamură reprezentând blazonul său⁷⁴.

Obligațiile militare ale nobilimii sunt stipulate și în cadrul Constituțiilor Aprobate, reprezentând o sinteză a celor mai importante hotărâri referitoare la această problemă din dietele anterioare anului 1653. Conform Constituțiilor Aprobate, în caz de expediție generală sau parțială, toate ordinele cu prerogative nobiliare erau obligate să vină în oastea principelui pe capete. Pedepsele pentru cei care refuzau să răspundă ordinului de mobilizare erau: 12 fl. pentru nobilul ecleziastic, 25 fl. pentru nobilul ce stăpânea mai puțin

⁷⁰ *Ibidem*, p. 165-170; *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*, p. 195.

⁷¹ MCRT, IX, doc. XXIII, art. XXIX, p. 407-408.

⁷² Georg Kraus, *op. cit.*, p. 91.

⁷³ Ioan Kemény, *op. cit.*, p. 172.

⁷⁴ MCRT, X, doc. IX, art. V, p. 122-123.

de o jumătate de poartă fiscală, 50 fl. pentru nobilul cu mai mult de jumătate de poartă fiscală și 100 de fl. pentru nobilul ce posedă mai mult de o poartă fiscală întreagă⁷⁵. Nobilii aflați în dregătorii plătite în slujba țării sau la curtea principelui participau personal la oaste și mai erau obligați să dea și călăreții cuveniți în steagul comitatului, la fel ca și ceilalți nobili ai țării⁷⁶. Nobilii săraci, care nu își permiteau echipament de călăreț, veneau la oaste cu echipament de pedestru⁷⁷. Nobilii bolnavi sau neputincioși nu se prezentau personal la oaste, însă trimiteau înlocuitori bine înarmați, după standardul celorlalți nobili⁷⁸. Pe timp de pace erau organizate inspecții militare periodice la care erau somați să participe toți nobilii țării apti de luptă, cu toate armele și tehnica de război. Amenzile aplicate pentru neprezentarea la mustră erau următoarele: 8 fl. nobilul cu mai puțin de 10 case de iobagi, 12 fl. nobilul cu o poartă întreagă, 20 fl. nobilul ecleziastic, 40 fl. nobilul cu trei porți fiscale. Armamentul insuficient sau inadecvat era de asemenea sancționat: 12 fl. în cazul nobilului comun și 24 fl. în cazul magnaților⁷⁹.

În această perioadă, oastea reunită a comitatelor transilvănene (Cluj, Dăbâca, Solnocul Interior, Turda, Alba și Târnave, excepție făcând comitatele din Partium și alte comitate mărginașe precum Hunedoara) alcătuia așa numita „oaste de câmp” care, cu anumite ocazii, era mobilizată separat de celelalte structuri militare ale țării. Astfel, în 1653, în timpul campaniei din Moldova, căpitanul general Ioan Kemény a dispus doar de contingentele acestor comitate⁸⁰.

Cu ocazia inspecțiilor militare erau realizate liste conținând numele nobililor prezenți și diverse însemnări referitoare la starea acestora. Un astfel de registru a fost realizat de oficialii comitatului Turda, la 21 aprilie 1655, care au inspectat 62 de nobili strânși în vecinătatea târgului Turda. Mențiunile celor care au întocmit actul se referă la situația economică a nobilului în cauză sau la felul în care acesta s-a prezentat la oaste. Astfel, printre cei prezenți la mustră se aflau: 3 nobili ce dețineau doar un loc de casă, 2 care se aflau în slujbă la alți nobili, un jude nobiliar, 5 nobili au venit pedestri (pentru că probabil nu își permiteau echipament de călăreț) iar 7 dintre cei prezenți sunt pomeniți ca și oșteni cu experiență, dintre care unul slujește la curtea principelui⁸¹.

Campania principelui Gheorghe Rákoczi al II-lea pentru ocuparea tronului Poloniei a fost poate cea mai îndrăzneată întreprindere militară inițiată vreodată de un principe transilvănean. Această campanie a însemnat o mobilizare fără precedent a mijloacelor militare și diplomatice ale Transilvaniei, marcând în același timp un moment de cotitură în istoria principatului autonom. Asupra efectivelor militare de care dispunea Gheorghe Rákoczi al II-lea pentru această campanie există mai multe opinii. Istoriografia maghiară de dată recentă apreciază că oastea adunată din Transilvania număra doar 13.000 de combatanți, efectiv apropiat de cel trimis de cei doi predecesori ai lui Gheorghe Rákoczi al II-lea (Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákoczi I) în Războiul de 30 de Ani⁸². Istoricii români sunt de părere că oastea strânsă din principat era mult mai numeroasă, ajungând la 40.000 de oameni⁸³. Pe lângă oștirea proprie, Rákoczi a primit ajutor militar considerabil și din partea aliaților săi: voievozii Moldovei și Țării Românești, hatmanul cazacilor Bogdan Hmelnițki, și din partea suedezilor, care se aflau cu un număr mare de oșteni pe teritoriile Poloniei încă din anul 1655⁸⁴. În oastea principelui s-au aflat fără îndoială și numeroși nobili din comitate, deși nicio Dietă din preajma anului 1657 nu pomeneste proclamarea

⁷⁵ *Constituțiile Aprobate*, Titlul 19, art. I, p. 119.

⁷⁶ *Ibidem*, art. VI, p. 120.

⁷⁷ *Ibidem*, art. VII, p. 121.

⁷⁸ *Ibidem*, art. IX, p. 121.

⁷⁹ *Ibidem*, Titlul 20, art. I, p. 123.

⁸⁰ *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*, p. 207-208.

⁸¹ A.N.D.J.C, *Fond: Comitatul Turda*, doc. nr. 20/1655.

⁸² L. Makkai, Z. Szász, *op. cit.*, II, p. 141.

⁸³ Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 2005, p. 133.

⁸⁴ 6.000 de oșteni din Moldova și Țara Românească și 20.000 de cazaci (L. Makkai, Z. Szász, *op. cit.*, II, p. 141); 2.000 de munteni și 2.000 de moldoveni sunt menționați de cronicarul Miron Costin (P.P. Panaintescu, *Miron Costin Opere*, București, 1958, p. 176; vezi și I.-A. Pop, T. Năgler, *op. cit.*, p. 133); 30.000 de cazaci sunt pomeniți în *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580-1658)*, p. 214-215.

insurecției nobiliare. După încheierea dezastruoasă a campaniei, foarte mulți nobili și fruntași ardeleni au fost luați în captivitate de tătari, lipsind țara de o bună parte din elita ei războinică. Campania din Polonia reprezintă pentru oastea nobiliară din comitate începutul decăderii. Deși mulți nobili au fost răscumpărați din captivitate, Transilvania nu a mai revenit niciodată la puterea ei militară din epoca de glorie a primei jumătăți a secolului al XVII-lea. În ultimele decenii de existență a principatului autonom, nobilimea fost chemată rareori personal la oaste, prezența ei fiind înlocuită de mercenari, de cele mai multe ori străini, ce s-au dovedit insuficienți pentru a face față amenințărilor externe.